

פרויקט בן-יהודה זקוק לעזרתכם. לחצו כאן לפרטים.

ספרי לנו מה שגוי =

דואל:

זכרו שאין משמעות למספרי שורה או עמוד בטקסט רציף באינטרנט. אנא ציינו מספר פסקה, ו/או העתיקו כמה מלים סביב כל שגיאה, כדי להקל עלינו למצוא את הטעון תיקון.

רשימת הגהות:

נודיע לך בדואל כשנעיין בהגהות ונתקן את הטקסט.

שלח

נשמע לשמוע מה אהבת =

דואל:

ההמלצה שלך:

(אנו מפרסמים המלצות ביומן הרשת שלנו)

[YouTube](#) - פרויקט בן-יהודה: [בפייסבוק](#) | [ב](#)

[יומן הרשת של פרויקט בן-יהודה](#)

שלח

זכרונות קוטיק – פרק עשרים-ושניים

[לתוכן הענינים](#)

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

פרק עשרים-ושניים

דודי כבעל מופת - ברל-בנדט וסיכובסקי - השמועה

על המופת - שמו של הדוד מתפרסם בסביבה -

תכניתו של סבא - מצבם של היהודים לאחר

ההתקוממות

מצבם של היהודים בזמן ההתקוממות היה, כאמור, בכי רע. פרנסה לא היתה, החנויות היו ריקות. הפריצים והאיכרים לא באו לעיירה - אלה האחרונים פחדו מכנופיות הפולנים - ואת דלותם של היהודים קשה לתאר. היהודים פחדו לצאת מהעיירה וכל מעיינות הפרנסה נסתמו. בעלי מלאכה נסעו לאודסה^[1] ולפלך וולין^[2] מכרו בתים בשביל כיכר לחם, מכרו ומשכנו כל דבר, העיקר לשרוד ולהישאר בחיים.

התקווה היחידה היתה שהסכסוך הבלתי מאוזן הזה לא יימשך זמן רב: מן הסתם רוסיה החזקה תנצח את הפולנים, ואחר כך אפשר יהיה אולי להתחיל ולחיות מחדש. אלוהים שוב יעזור, כמו שעד היום לא נטש אותנו. כך חשבו היהודים בבתי המדרש^[3]. אבל בינתיים היו היהודים עצבנים, מוכים, מבולבלים, תועים ותוהים. כל הזמן דיברו על ההתקוממות והקשיבו לכל החדשות הפוליטיות.

באותם ימים למדתי עם דודי הרב^[4]. אני זוכר שפעם אחת בא דודי, ברל-בנדט, לביתו של הרב, נרעש ונרגש, נושם ונושף. הוא סיפר שבאותו לילה הגיעה כנופיית פריצים אל סיכובסקי, הפריץ שלו; הם אכלו ושתו ולקחו ממנו שלושת אלפים רובל. ברל-בנדט, שרצה לטהר את שם אדונו, דיווח על כך למושל הצבאי בשרשוב, והלה, לפי הצו שפרסם מוראוויוב, צריך היה להעניק לפריץ מדליה. במקום מדליה שלח המושל שלושה קוזקים להביא את הפריץ, וברל-בנדט מפחד שיפגעו בו לרעה. הוא בא על כן אל הרב כדי לבקש ממנו להתפלל למען שחרורו. אם תפילותיו של הרב תתקבלנה, יתרום ברל-בנדט שמונה-עשר רובל לקופת ר' מאיר בעל הנס^[5].

אבל הרב, שהיה חכם, הבין, ככל הנראה, שלפריץ לא יאונה כל רע. הוא הסתפק אפוא בשאלה אחת: "כמה מיל רחוקה אחוזת צ'כצ'ובה משרשוב וכמה רחוקה היא מקאמניץ."

"מהאחוזת ועד שרשוב - שני מיל; ועד קאמניץ - שלושה" - היתה התשובה.

"נל" - אמר הרב - "כאשר תגיע הביתה בוודאי תפגוש את הפריץ עם מדליה."

ואכן, כעבור כמה שעות הגיע ישראל-אהרן, חתנו של ברל-בנדט, לבית הרב וסיפר בשמחה כי חותנו כבר פגש את הפריץ עם מדליה, והוא נותן לרב שמונה-עשר רובל לקופת ר' מאיר בעל הנס. בתוך זמן קצר התפרסם המעשה, ונבואתו של הרב נתקבלה כמין מופת.

בעיירה ובסביבתה התפרסם ה"מופת" בתוספת שקרים רבים וגוזמאות,^[6] והרב הפך לפתע לבעל מופת אמיתי. עתה כבר לא נתנו לו מנוח. אישה כרעה ללדת - באו לרב בבכי וביקשוהו שיתפלל. כעבור כמה שעות חזרו אליו כדי לאחל לו מזל טוב, שכן האישה הצליחה וילדה בן או בת. כשמישהו חלה פנו מיד לרב, והלה העמיד את הפושקע^[7] של ר' מאיר בעל הנס, כדי שכל אחד יתרום ככל יכולתו; הבריא החולה, ושמו של הרב התעלה והתנשא - הוא פשוט מחייה מתים ומחולל נפלאות.^[8]

בינתיים הפסקנו את הלימוד המשותף, וגם אני נעשיתי למין בעל מופת לצדו של הדוד. כאשר לא יכולתי לשאת עוד את קשקושיהן ובקשותיהן של הנשים, שחזרו אלף פעמים על אותו דבר, הייתי אומר להן כדרכו של בעל מופת: "הרב נותן לכן ברכה, לכו הביתה, מן הסתם ה' יעזור..."

בשל המצב הקשה ששרר לאחר ההתקוממות, שהיה בו כדי לחזק את פרסומו של הרב כבעל מופת, החלו עשרות כרכרות מבריסק להגיע אל ביתו. אנשים נהרו אליו מכל קצות הארץ, ואנו כבר לא יכולנו ללמוד. הרב החליט אפוא שנלמד רק ארבע שעות ביום, משעה שתים-עשרה ועד ארבע. בשעות אלה הייתי נועל את הדלת וקורא לפניו. חצר בית הכנסת היתה שחורה מרוב אדם. כולם חיכו לבעל המופת. בכל יום גדל "העולם" יותר ויותר. היה שם דחוק ודחוס, ואפילו מביאליסטוק החלו להגיע. כל העניין הרחיק לכת עד שלבסוף נאלץ הרב לקרוא לבנו שמחה מפינסק, והלה הגיע עם אישתו וילדיו. עכשיו החלו גם עם קוויטלעך וצעטלעך,^[9] שהבן היה כותב,^[10] ונדרשו אנשים נוספים שיכניסו ויוציאו את הנצרכים. השמש ביינוש לא הספיק למטרה זו, ועל כן צורף אליו גם בנו, שסייע לו לעמוד ליד הדלת ולהשגיח שלא ייכנסו כולם בבת אחת - המופתים העל טבעיים הלכו ונתרבו.

באותו זמן נודע גם הרבי מנסכיז^[11] כבעל מופת. הוא נחשב לבעל המופת הגדול ביותר בין כל הצדיקים. אבל בתוך זמן קצר הוכר הרב מקאמניץ כגדול ממנו. כבר לא למדתי אתו, ובעצם כבר לא למדתי בכלל. הקדשתי את זמני להכנות לקראת הוויכוח עם אבא ועם כל החסידים על חסידות ומתנגדות.

לאחר המרד ביטלה הממשלה את כל הפרופינציות^[12] של הפריצים ובתוכן גם את החכירה של קאמניץ. נותרנו בלי מקור פרנסה, אבל בתחום המושב היהודי הורגשה הקלה - משב קל של רוח חופשית, הן מבחינה כלכלית הן מבחינה רוחנית. עבור היהודים החלה תקופה חדשה. במקום שהיהודים יכרכרו כבעבר סביב הפריץ, שהיה מקור פרנסתם היחיד, היו עתה היהודים העשירים

לפריצים בעצמם, לסוחר יערות ולסוחר תבואה גדולים. בכלל יהודים פנו למסחר בהיקף גדול.^[13]

לאחר המרד הוחזקו כמעט תשעים אחוז מן האחוזות בידי נשות הפריצים. הפריצים עצמם נספו בצורה טרגית, והנשים, שנותרו לבדן, לא ידעו ולא יכלו אפילו להתחיל ולנהל את האחוזות ולהפעיל את הפועלים-האיכרים השכירים, שמלפנים היו צמיתיהן. הגבירות הללו, שהתרגלו לחיי שפע ומותרות, לנשפים ולמעשי עגבים, לא היו מסוגלות בשום אופן ליהפך בבת אחת לבעלות-בית. לא היה להן מושג כיצד לנהל את משקיהן.

סבא היה הראשון שהגה תכנית כיצד לעזור לפריצות, ובד בבד גם להביא תועלת ליהודים. דהיינו, היהודים יחזרו את האחוזות של אותן פריצות שאינן יכולות לנהלן בכוחות עצמן. עבורן תהיה זו הצלה של ממש. הן תקבלנה הכנסה שנתית קבועה ובטוחה ולא תצטרכנה לדאוג לאחוזות החרבות. זה יגול אבן מעל לבן.

סבא נסע מיד לנשות מיודעיו הפריצים והציג בפניהן את תכניתו. הוא הסביר להן שבזמנים קשים שכאלה מוטב שישכירו את אחוזותיהן ליהודים, וכך תקבלנה הכנסה קבועה וידועה. הוא הדין ביחס למספר קטן של פריצים, שלאחר המרד נותרו בביתם שבורים ורצוצים. במצבם העלוב לא יצליחו לנהל את משקיהם עם הפועלים-האיכרים, צמיתיהם לשעבר, וגם להם כדאי אפוא למסור את אחוזותיהם בחכירה. מובן שלפריצים ולפריצות היתה זו, באותה עת, עצה מצוינת. החיים עצמם הכתיבו אותה.

ובאמת, סבא שכר מיד כמה אחוזות, לכל ילד אחוזה משלו. לעצמו שכר את אחוזת פרוסקה של וילווינסקי (ישנן שתי "פרוסקה": אחת היתה שייכת לאוסרבסקי ואחת לוילוינסקי),^[14] ששכנה ארבע ויורסטאות מקאמניץ, אחוזה שהיתה בה גם מבשלת שיכר. בשנים הראשונות התגוררה משפחתו של סבא בעיר. הוא עצמו שהה באחוזה עם פועליו כמעט בכל ימות השבוע, ורק לקראת שבת חזר הביתה.

כך התחילו יהודים אמידים לשכור אחוזות, ובתוך זמן קצר היו לפחות שישים וחמישה אחוז מכלל האחוזות שבפלך גרודנה מיושבות בידי יהודים. אפשר לומר שהפריצות, כמו גם הפריצים הספורים, היו מרוצות מאוד מן היהודים, המתיישבים החדשים.

בתחילה חזרו את האחוזות בזול, אבל אחר כך, כאשר החלו מחירי התבואה להאמיר, עלו גם מחירי חכירת האחוזות והגיעו לסכומים כאלה, שכעבור עשר שנים כבר לא עשו החוכרים היהודים עסקים טובים כל כך

מעבודת האדמה. הפריצות והפריצים החלו גם למכור את היערות, ודבר זה לא נעלם מעיני היהודים, שהיו עתה לסוחר יערות גדולים. הם קנו סוגים שונים של בולי עץ, בין כדי למכרם ביער עצמו, בין לשם בניית בתים. הם סיפקו חומרי בנייה לכל הערים הגדולות, ומשלוחי עץ גדולים במיוחד שיגרו גם לדנציג. היה זה ענף חי ותוסס.

אבל ליערות קרה מה שקרה לאחוזות. בהתחלה קנו יערות במחיר מוזל, דהיינו מאתיים או שלוש מאות רובל לדסיאטינה של יער טוב, אבל בחלוף כמה שנים האמירו מחירי היערות בצורה מופרזת. היהודים עצמם העלו את המחירים. עשרות סוחרים היו באים לרכוש יער והתחרות תרמה להרס המסחר. עתה, מחירה של דסיאטינת יער כבר לא היה מאתיים או שלוש מאות רובל, אלא - אלף ומאתיים!...

באותו זמן גם החל משרד האוצר למכור את היערות, שהיו רכוש המדינה, לפי דסיאטינה, ובתוכם גם את היערות שהוחרמו מן הפריצים. פקידי אוצר המדינה דאז לא התייחסו ליהודים כמו עכשיו; הם סחרו עמם כשם שסחרו עם לא-יהודים.

לאחר המרד פרסם מוראוויוב צו, שאסר על הפולנים לרכוש אדמות בליטא. הוא לא שכח גם את היהודים, ואף עליהם נאסר הדבר בצו.^[15] איסור זה הערים מכשולים בדרכם של היהודים שביקשו לחיות ולהתפרנס. ובכל זאת, באותם זמנים רבי עניין הקימו היהודים במקומות רבים מבשלות יל'ש ושיכר, טחנות מים גדולות, טחנות רוח, בתי בד, מנסרות עץ וכדומה. הם גידלו עדרים גדולים של צאן ובקר: כבשים, פרות, שוורים ועוד. העדרים הללו זיבלו את הקרקע והשביחה. עתה הניבה האדמה שש מאות אלומות תבואה משטח של כארבעה דונם, בעוד שמלפנים, אצל הפריצים, הוציאו רק מאתיים וארבעים אלומות.^[16] ליהודים היו מחלבות גדולות. הם גם גידלו סוסים והשתדלו להשיג את הסוסים הגזעיים ביותר, כדי שימליטו צאצאים גזעיים. כמו כן הזמינו מכונות חריש וכל מיני שיפורים, שהקלו את העבודה וקיצרו את משכה.^[17]

האחוזות שינו לגמרי את פניהן. האדמה הושבחה, ומכל דבר קטן עשו זהב. התבואה עצמה כבר נחשבה לתוצרת פחותת ערך לעומת מגוון המוצרים האחרים, שיהודים הפיקו מן האחוזות במרצם, בכשרונם וביגיע כפיהם. הם היו שקועים בעסקים יומם ולילה. חיפשו כל הזמן דרכים כדי להפיק מן הטבע עוד ועוד.

הפריצים שחזרו לאחר זמן לביתם, מוכים ומעונים מבתי הסוהר ומסיביר, לא הכירו את אחוזותיהם. לכולן היה מראה אחר: יפה, נקי, בוהק, עם הרבה

מבנים חדשים, מכונות חדשות ואורוות חדשות. הפריצים ממש הצטלבו בראותם את גן העדן שה' ז'ידים' יצרו באחוזותיהם. הפריצות חזרו ושיבחו באוזני בעליהן את המרץ היהודי: המשפחה כולה עובדת - הבעל עובד ביום ובלילה, בניהם עובדים, כלותיהם, בנותיהם, וחתניהם. הכול מוקדש לעבודה ושום דבר לא הולך לאיבוד. לא כמו בזמנם של הפריצים, שלא ידעו דבר ורק סמכו על האקונום השיכור. הפריצה סיפרה שעכשיו היא כבר מקבלת תמורת האחווה שלושת אלפים וחמש מאות רובל לשנה, שעה שלפנים קיבלה רק אלף ומאתיים.

פריצים אחרים קינאו ביהודים, פיטרו אותם והחלו לעבוד בעצמם. הם למדו מהיהודים את שיטות הניהול וניסו לישמן בכוחות עצמם. אך הדבר לא נמשך יותר משנתיים - שלוש, ומצב האחוזות חזר לקדמותו. זה לא היה זה, זה לא היה מוצלח, העסק הוזנח והלך והתדרדר, והם נאלצו לשוב ולהחזיר את היהודים לאחוזות.

אבל תקופה זו אינה מתאפיינת רק במסחר, שכן באותם ימים פנו יהודים גם לחינוך ולהשכלה. הממשלה פתחה בפניהם את כל בתי הספר. ^[18] המוני יהודים היו לרופאים, למשפטנים ולמהנדסים. הממשלה אפשרה להם לתפוס אפילו משרות ממשלתיות, ובערים רבות שימשו יהודים כחוקרים משפטיים ^[19] וכרופאים ^[20], ונשאו תארים של פולקובניקים, גנרלים וכדומה.

זו היתה, ללא ספק, מן התקופות הטובות ביותר ליהודים שבגלות רוסיה. היהודים התפזרו אז בכל עריה הגדולות של רוסיה ובכל מקום החלו לעשות עסקים גדולים. ^[21] בתוך זמן קצר נוסדה קהילה יהודית גדולה במוסקבה ובה כחמישים אלף איש, והללו תרמו רבות להתפתחותה של התעשייה המוסקבאית. ^[22]

בימי ניקולאי הראשון פחדו היהודים ללכת ברחובות קייב. ^[23] הספנים ^[24] ששטו על נהר הדנייפר מפינסק לניקולאייב, ^[25] ישנו בתאיהם שעה שעברו את קייב. הם פחדו ללון בבית מלון. ואם כבר העז משהו לישון שם, הוא פחד אפילו להוציא את ראשו מבעד לחלון. כאשר יהודי הלך ביום ראשון לקנות סחורה - אצל רוסי, כמובן, שכן חנויות יהודיות לא היו שם - היה עליו לשלם בו במקום את הסכום שהמוכר דרש, גבוה ככל שיהיה. אם ניסה לעמוד על המקח ולהוריד במקצת את המחיר - רע ומר היה גורלו. מיד חטף אגרוף בשיניים, או שהיו פוצעים אותו ומכאיבים לו, וליהודי המוכה על לא עוול בכפו אסור היה לומר מילה, שכן אסור היה לו בעצם להיות שם!... כמעט אותו דבר כמו שרואים עכשיו. ^[26] אולם מאוחר יותר, בימי אלכסנדר השני, היתה בקייב קהילה יהודית

בת כחמישים אלף איש.^[27] בתוכם היו מיליונרים, אילי תעשיית הסוכר.^[28] גם עסקי הפירות היבשים^[29] שגשגו בקייב.

לאחר המרד, כשנתבטלה החכירה של העיר, התחלנו לשכור אחוזות. עיבדנו שדות, ורק בקושי הוצאנו כדי מחייתנו, דבר שמעולם לא הורגלנו בו. חוכמתו של סבא כבר לא הועילה. אין עוד פריצים! סבא אף פעם לא דאג לחסוך כסף. הוא חשב שהפריצים וחכירת העיר יתקיימו לנצח. עדיין לא עברנו להתגורר באחוזות. היתה זו בושה להתגורר בכפר. החזקנו פועלים באחוזות וכל יום נסענו לשם.

לתוכן הענינים

לדף הראשי של פרויקט בן-יהודה

^[1] התעשייה באודסה התחזקה במיוחד בעקבות מלחמת קרים. על ההגירה היהודית מערי תחום המושב אל אודסה שעל חופי הים השחור: I. Zipperstein, *The Jews of Odessa - A Cultural History, 1794-1881*, Stanford, CA 1985, pp. 70-75

^[2] פלך וולין - הוקם בשנת 1797 ובירתו היתה ז'יטומיר. אף שהתעשייה בוולין היתה ברמה נמוכה ומספר המועסקים בה היה קטן, כמה ענפי מלאכה (כגון ייצור עורות, נרות, טב נייר, צבעים) היו בשליטה כמעט מוחלטת של יהודים. ראו: ש' ספקטור (עורך), פנקס הקהילות: פולין, ה, ווהלין ופולסיה, ירושלים תש"ן, עמ' 6-7. משנות הארבעים ואילך שק התעשייה היהודית בוולין והיא נתעוררה מחדש בזכות שגשוגה של תעשיית הסוכר, שמרכזה היה בפלך קייב. ראו: ר' מאהלר, דברי ימי ישראל - דורות אחרונים, ה, מרחביה 1970, נ 41, ולהלן בהערה 28.

^[3] ביטוי למבוכתם של יהודים בבית מדרש טיפוסי בוויילנה סביב השאלה כיצד לנהוג בימי ההתקוממות ולמי מן הצדדים לשמור אמונים, יש בסיפור של י"ל לבנדה, שנתפר בשנות השבעים: "כן רבתי - ענה ר' יוחנן - מצבנו תלוי עכשיו בשערה. סכנה מימין וסכנה משמאל... אילו היו שואלים אותנו ממי אנו מפחדים יותר, מן הפולנים או מן הרוסים, הי צריכים לענות שאנחנו מפחדים משניהם יותר, משום ששניהם אינם אוהבים אותנו ביותר: הרוסים כשליטים והפולנים כשכנים. לפיכך עלינו לצאת ידי חובה גם כלפי הפולנים וגם כי הרוסים כדי שלא להרגיז לא אלה ולא אלה... אם נעמוד לצד הפולנים - המשיך ר' יוחנן - הרי הרוסים, שבלי ספק ינצחו גם הפעם, יהיו זכאים לענוש אותנו על בגידה... צריכים הי להיות פקחים ולדעת שפולין חלשה ורוסיה חזקה. זאת אומרת, אין לנו ברירה, עלינו רק להשתדל שלא תהיה תרעומת עלינו לא לפולנים ולא לרוסים... מה החלטנו אפוא?... אם הפולן ידרשו מאתנו אנשים? - שאל ר' יוחנן. לא ניתן - ענו הזקנים. אם ידרשו כסף? - ניתן. אשר לקיסר? - נתפלל לשלומו. אשר להלשונות? - לא נלשין. ר' יוחנן היה מרוצה מן התשובות, ו הכריז, שהאספה נסתיימה" (ליב לבנדה, "פרקים מ'עידן דריתחא", העבר, י [תשכ"ג], עמ' 167-169).

^[4] ראו על כך לעיל, בסוף פרק כ.

^[5] קופת ר' מאיר בעל הנס - קופסאות צדקה שפוזרו בבתי כנסת, בתי מדרש ובתים פרטיים, כדי לאסוף כספים למען עניי ארץ ישראל. ראו: א' רובינשטיין, "קונטרס 'כתית למא של יוסף פערל'", עלי ספר, ג (תשל"ז), עמ' 140-157; מ"מ רוטשילד, "החלוקה" כביטוי ליחסה של יהדות הגולה ליישוב היהודי בארץ ישראל בשנים 1810-1860, ירושלים תשמ"ו, נ 78-83; ש' שטמפר, "ה'פושקע' וגלגוליה - קופות ארץ-ישראל כתופעה חברתית", קתדרה, 21 (תשמ"ב), עמ' 89-102. זהותו של ר' מאיר בעל הנס אינה ברורה.

^[6] ביידיש: "מיט אַכצן לינגס". כלומר, עם שמונה-עשר שקרים. ייתכן שיש כאן העצמה של הפתגם: "זיבן איז אַ ליגן (אכט איז ניט קיין אמת)" (שבע - שקר; שמונה - לא אמו

ראו: אי' בערנשטיין - ב"ו זעגעל, יודישע שפריכווערטער און רעדענסארטען, ווארשוי תרס"ח, עמ' 98, מס' 1450; השו: שי' איינהורן, משלי עם בידיש, תל-אביב תשי"ט, עמ' 35, מס' 11 "זיבן איז אַ ליגן (ניין איז אַ אמת)", המשער שהיסוד המספרי קשור בענייני קבלה.

[7] פושקע - קופה; וכאן הכוונה לקופת צדקה. שם נרדף לקופת ר' מאיר בעל הנס. ראו: ה'פושקע' וגלגוליה (לעיל, הערה 5).

[8] כך תוארה גם דמותו של ר' יוסף רוזין, אב"ד בטלו: רב "מתנגד" שנחשב בעיני ההמון בליטא וברוסיה הלבנה כבעל מופת וכמין צדיק חסידי. ראו: א"א פרידמן, ספר הזכרון (תרי"ח-תרפ"ו), תל-אביב תרפ"ו, עמ' 63-65.

[9] קוויטלעך וצעטלעך - בלשון החסידים: הפתקאות שמעבירים החסידים לצדיק ובהן הם רושמים את שמם ואת צורכיהם - בריאות, פרנסה וכדומה - שעליהם הם מבקשים; ברכת הצדיק ותפילתו. על מנהגים אלה: ד' אסף, דרך המלכות - ר' ישראל מרוזין ומקומו בתולדות החסידות, ירושלים תשנ"ז, עמ' 426-429; וראו לעיל, פרק ו, הערה 4.

[10] אנשים רבים לא ידעו לכתוב ועל כן נזקקו לשירותיו של הבן שכתב, מן הסתם בתשלום, פתקאות בקשה בנוסח קבוע, השו: דרך המלכות, שם, עמ' 428.

[11] במקור: "דער סיכעוויזשער רבי"; והכוונה, ככל הנראה, לצדיק ר' יצחק מנסכיו (1790?1868-), שאכן נודע - כאביו, ר' מרדכי מנסכיו - כבעל מופת. ראו עליו: יצחק לנד זכרון טוב... מהרב... מנעסכאיו, פיעטקוב תרנ"ב; א"י ברומברג, מגדולי החסידות - אדמור"י נסכיו, לכובץ, קייזנבוב נובומינסק, ירושלים תשכ"ג, עמ' מ-מ"ה; לעיל, פרק ד, הערה 5.

[12] פרופינציה - מפולנית: propinacja. הזכות ליצר או למכור יי"ש. מונופול זה נשמר בידי הפריצים, שהחכירוהו לקבלני משנה, דוגמת אהרן-לייזר קוטיק.

[13] על הקשרו של קטע זה ולהלן, ראו: י' סלוצקי, העיתונות היהודית-רוסית במאה התשע-עשרה, ירושלים תשל"א, עמ' 19-21.

[14] על אחוזות פרוסקה של אוסרובסקי, ראו לעיל, פרק א, סמוך להערה 35. על אחוזות פרוסקה של וילווינסקי, ראו לעיל, פרק י, סמוך להערה 10.

[15] ראו: שי' דובנוב, דברי ימי עם עולם, ט, תל-אביב תשכ"א, עמ' 216. לעומת זאת, על פגישותיו של מוראוויוב עם יהודים בקהילות שונות נמסרו דיווחים אוהדים בעיתון העברית, ראו למשל: הכרמל, ד (תרכ"ד), עמ' 33-34, 45.

[16] בידיש: "פיר שאַק סנאַפּעס פון מאָרג", ראו: פרק א, הערה 25.

[17] השו למסופר בפרק יב, סמוך להערה 10, על ברל-בנדט שהזמין מגרמניה כתבי עת מקצועיים כדי לשפר את שיטות העבודה והניהול באחוזה.

[18] התמורה בתחום החינוך היהודי החלה עוד בשנות הארבעים של המאה הי"ט עם ניסיונות השלטון הרוסי - בשיתופם של משכילים יהודים - לכפות השכלה "מטעם" על הקמת מערכת ממשלתית של בתי ספר ליהודים וייסוד בתי מדרש לרבנים (בווילנה ובז'יטומיר), שהלומדים בהם זכו להכרה כבוגרי גימנסיה רוסית. מוסדות אלה נתקלו בהתנגדותה האורתודוקסית, שראתה בהם מכשיר להאצת ההתבוללות. למן שנות השישים, כחלק מהגברת הרוסיפיקציה, נפתחו גם שערי הגימנסיות והאוניברסיטאות הרוסיות בפני סטודנט יהודים. על תקופה זו, ראו: דברי ימי עם עולם (לעיל, הערה 15), עמ' 211-218; א' צ'ריקובר, יהודים בעתות מהפכה, תל-אביב תשי"ח, עמ' 185-187; העיתונות היהודית-רוסית (לע הערה 13), עמ' 21-29.

[19] במקור: "סלעדאָוואַטעלעס" (מרוסית: sledovatelyi sudebnyi). משרה זו נוצרה בשנת 1860 על מנת להפקיע מידי המשטרה את חקירת המקרים הפליליים, ר

ictionary of Russian Historical Terms from the Eleventh Century to 1917, Compiled by S.G. Pushkarev et al., New Haven & London 1970, p. 127
למן שנת 1864, עם ביצוע הרפורמות במערכת המשפט ובשלטון המקומי (זמסטבו), הותר ליהודים להצטרף למעמד עורכי הדין המושבעים ולשאת משרות במועצות המקומיות. על עו
הדין היהודים: ב' גנקין, "היהודים במקצוע המשפט ברוסיה הצארית", העבר, ג (תשט"ו), עמ' 111-115.

[20] למן שנת 1861 הורשו יהודים בעלי השכלה גבוהה (רופאים ומשפטנים למשל) להתיישב בכל רחבי רוסיה, ובתוך זמן קצר הורחב ההיתר גם למקצועות פארא-רפואי
(רוקחים, חובשים, מיילדות) ולבעלי מלאכה שונים. ראו: העיתונות היהודית-רוסית (לעיל, הערה 13), עמ' 24.

[21] ניתוח המגמות הדמוגרפיות והכלכליות של יהודי רוסיה מאז שנות השישים ועד לסוף המאה: ש' אטינגר, "דמותה היישובית והכלכלית של יהדות רוסיה בסוף המאה ה-19:
בספרו: בין פולין לרוסיה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 257-279.

[22] הקהילה היהודית במוסקבה נוסדה בשנות השישים על ידי חיילים משוחררים מצבא ניקולאי, שקיבלו היתר לישיבת קבע בעיר. עם הרחבת ההיתר לסוגים נוספים י
יהודים, הגיעו למוסקבה סוחרים רבים, משכילים ואומנים. הקהילה אמנם גדלה בצורה מהירה, אך בימיו של קוטיק, אף פעם לא הגיעה למספר של חמישים אלף. בשנת 1871 נא
מספר היהודים בשמונת אלפים, ובשנת 1890 - בשלושים וחמישה אלף. בשנים 1891-1892 גורשו רוב יהודי העיר ונותרו בה כחמשת אלפים בלבד, ורק למן שנות העשרים של המ
העשרים החל מספרם שוב לעלות בהתמדה. בין היהודים המפורסמים, שתרמו להתפתחות התעשייה במוסקבה: הבנקאי ואיל מסילות הברזל שמואל פוליאקוב, איל התה קלוגנימוס ז'
ויסוצקי. קוטיק עצמו ביקר בשנות השבעים במוסקבה והתגורר בה זמן מה (מיינע זכרונות, ב, פרק כג). על הקהילה שם: "מזא"ה, זכרונות, תל-אביב תרצ"ו; ע' שוחט, "ההנהגה בקהיל
רוסיה עם ביטול 'הקהל'", ציון, מב (תשל"ז), עמ' 209-210.

[23] למן ראשית המאה הי"ז, שבה קיבלו העירוניים בקייב את "הזכות שלא לסבול יהודים" (Privilegium de non tolerandis (Iudaeis), ועד לתקופת אלכסנדר השני, רק מ
יהודים התגוררו בקייב עצמה, אך מחוצה לה התרכזה קהילה של כאלף וחמש מאות איש, שרובם עסקו במסחר. בשנת 1861 הותרה התיישבותם של יהודים עשירים ועובדיהם, של ב
השכלה גבוהה ושל סוחרים ואומנים, בכל מקום בקייב, אך רוב היהודים התרכזו בשני רבעים - פודול ודמייבקה. על הקהילה היהודית בקייב, ראו: "י"נ דארעווסקי, לתולדות היהוד
בקייב (מלפנים והיום), ברדיטשוב תרס"ג; M.F. Hamm, *Kiev - A Portrait, 1800-1917*, Princeton, NJ 1993, pp. 117-134. קוטיק עצמו עבר להתגורר בקייב בשנת 1876;
ראו במבוא, סמוך להערות 21-23.

[24] במקור: "בערלינטשיקעס". הסירות והספינות שהובילו סחורה כונו בערלינקע.

[25] על סחר הנהרות של פינסק במאה הי"ט ועל מקומה המרכזי ביצוא עודפי תוצרת חקלאית (בעיקר תבואה) ותוצרת יער של דרום-מערב רוסיה, ראו: מ' נדב, "תולדות קה
פינסק-קארלין, 1806-1880", בתוך: פינסק - ספר עדות וזכרון לקהילת פינסק-קארלין, א, תל-אביב וחיפה תשל"ג, עמ' 227-235. סחר זה הלך ושקע ככל שהתפתחה רשת מסילות הבר
ברוסיה.

[26] ככל הנראה רומז כאן קוטיק לאווירה האנטישמית שהתגברה בעקבות עלילת הדם נגד מנדל בייליס, שהואשם ברצח פולחני של נער בן שנים-עשרה מקייב. החקירה והמש
נמשכו שנתיים (1911-1913), והפולמוס סביב האירוע תפס מקום מרכזי בסדר היום של רוסיה ויהודיה.

[27] ראו לעיל, הערה 23. גם כאן לא דייק קוטיק במספר היהודים. בשנת 1863 היו בקייב, לפי אומדנים רשמיים 3,013 יהודים; בשנת 1897 - 31,801, ורק בשנת 1910 ה
מספרם ל-50,792. ראו: "י" לעשצינסקי, דאס אידישע פאלק אין ציפערן, ברלין תרפ"ב, עמ' 71; *Kiev - A Portrait* (לעיל, הערה 23), עמ' 120, 128. כיוון שיהודים רבים התגוררו בק
ללא רשיון יש להניח בוודאות שמספרים אלה אינם מדויקים. ככל הנראה, היו בשנת 1881 יותר משמונה-עשר אלף יהודים בקייב. ראו: "י" סלוצקי, "הגאוגרפיה של פרעות תרמ"א", הע
ט (תשכ"ב), עמ' 17.

[28] בין אילי הסוכר המפורסמים שבקייב היו ישראל ברודסקי (1823-1888) ובניו לזר ולב, שמפעליהם שלטו על כרבע מתצרוכת הסוכר באימפריה והעסיקו מאות אנשים, רי-
Kiev - A Portrait, שם, עמ' 129-130; דמותה היישובית והכלכלית של יהדות רוסיה (לעיל, הערה 21), עמ' 276-277; פרידמן, ספר הזכרונות (לעיל, הערה 8), עמ' 206-214. בחלק ה-
 של זיכרונותיו מתאר קוטיק את עשירה היהודים של קייב, ראו: מיינע זכרונות, ב, פרק יז.

[29] בידיש: "באַקאַליי-געשעפטן" (מפולנית: *bakalje*) - היו אלה מרכולים, בעיקר למכירת פירות יבשים, כגון צימוקים ושקדים, וגם אורז. קוטיק עצמו ניהל חנות מכולת מ-
 זה בקייב, ראו: מיינע זכרונות, ב, פרקים יז, יט.

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

דף זה הוא חלק מ**פרויקט בן-יהודה**, שמתקיים הודות ל**סיוע של מתנדבים**.